

Welbegrepen eigenbelang en het opgeven van soevereiniteit

De noodzaak van internationale militaire samenwerking is al duidelijk zolang de NAVO bestaat. Meer militaire samenwerking is onontkoombaar en de financiële en militaire voordelen zijn evident. De haken en ogen die er aan zitten verdienen een serieus politiek debat. Daarin zou het goed zijn te erkennen dat het traditionele begrip van soevereiniteit niet meer functioneert en dat er een 'nieuwe soevereiniteit' bestaat. Daarbij lost de nationale staat niet op in internationale verbanden, maar staat de capaciteit centraal om effectief internationaal samen te werken, zowel op het gebied van economie, politiek als defensie.

Drs. J. Eijvoogel*

Gloedvolle betogen over de noodzaak van internationale defensiesamenwerking doen me altijd denken aan Barneveld. 'Gebruik nooit overbodige woorden', bezwoer onze leraar Nederlands ons in een van zijn eerste lessen in de brugklas. Op het schoolbord schreef hij de woorden 'Heden Verse Eieren', en hij vertelde dat hij eens door Barneveld fietste en overall langs de kant van de weg bordjes met dat opschrift zag staan. Dat lijkt nuttig voor mensen die eieren willen kopen, zei hij, maar het is een volstrekt overbodige mededeling. 'Om te beginnen kan het woord 'heden' weg', en met de bordenwisser voegde hij de daad bij het woord, 'want iedereen die 'Verse Eieren' ziet staan, begrijpt wel dat hij die vandáág kan kopen.' Ook het woord 'verse' had goedbeschouwd geen functie, vervolgde hij, waarop ook dat woord van het bord verdween – want je mocht er toch vanuit gaan dat een eierboer geen bedórven eieren verkoopt. En tja, eigenlijk sloeg ook het resterende woord 'eieren' nergens op en ook dát moest er aan geloven: want Barneveld was immers een aaneenschakeling

van pluimveehouderijen, iedereen hield er kippen, bij iedereen kon je voor eieren terecht, dat was algemeen bekend en daar hoefde je heus niemand op te wijzen met die bordjes in iedere voortuin.

Internationale militaire samenwerking, schreef minister van Defensie Hillen in de gelijknamige nota die hij op 11 mei 2012 naar de Tweede Kamer stuurde, is 'voor Nederland niet langer een keuze, maar eenvoudigweg noodzaak'.¹ Daar valt weinig tegen in te brengen. Je zou zelfs zeggen: het spreekt net zo vanzelf als die eieren in Barneveld. Dus pak de bordenwisser maar. Om te beginnen kan het woord 'internationaal' weg, want aan wat voor defensiesamenwerking moeten we anders denken? Ook de woorden 'militaire samenwerking' vertellen niets nieuws, want in de huidige wereld kán Nederland zonder samenwerking niet militair optreden. De noodzaak daarvan is al duidelijk zolang de NAVO bestaat. Kortom, je zou zeggen dat het hele bordje dat Hillen in mei in zijn voortuin plantte wel weg kan, omdat het alleen maar vertelt wat iedereen tóch al weet – Heden Verse Militaire Samenwerking Nodig. Maar nee, de Tweede Kamer bepaalde op 5 juni dat het stuk helemaal niet vanzelf spreekt: het werd

* De auteur is buitenlandredacteur bij *NRC Handelsblad*.

¹ *Nota internationale militaire samenwerking. Prioriteiten, beleidsuitgangspunten en stand van zaken*, 2.

‘controversieel’ verklaard. Dat betekent dat het in deze kabinetsperiode niet meer door de Kamer behandeld kan worden. En eigenlijk is dat maar goed ook. Want hoewel meer militaire samenwerking onontkoombaar is en de financiële en militaire voordelen ervan evident zijn, blijken er al jaren allerlei haken en ogen aan te zitten en die verdienen een serieus politiek debat met een volwaardig kabinet. In Den Haag kan het nu eenmaal nuttig zijn om uitgebreid en in detail de voors en tegens te bespreken van iets dat hoe dan ook gaat gebeuren.

Obstakels voor samenwerking

Een democratie is geen legbatterij en Den Haag – ook al wordt er soms stevig gekakeld – is geen Barneveld. Bovendien is niet alles wat nodig is, ook mogelijk. Dat geldt zeker voor militaire samenwerking, waarbij zich obstakels kunnen voordoen van praktische, filosofische en politiek-strategische aard. Zulke obstakels hoeven geen reden te zijn van samenwerking af te zien, maar het is wel verstandig te erkennen dat ze er zijn, om vervolgens te proberen ze te omzeilen.

Praktische problemen

Het voordeel van praktische problemen, om daar maar mee te beginnen, is dat beleidsmakers zich er aanvankelijk niet zo druk over hoeven te maken. Ze kunnen allerlei veelbelovende politieke voornemens ontvouwen, afspraken maken op dit of dat terrein, tot samenwerking besluiten bij deze of gene operatie. Ze kunnen beginselverklaringen tekenen, verdragen zelfs, gezamenlijke hoofdkwartieren oprichten of beloven om samen met een ander land een nieuw wapensysteem te ontwikkelen of aan te schaffen. Dat soort mooie plannen is altijd goed te verkopen als win-win-propositie. Maar het nadeel van praktische problemen is dat ze op den duur altijd aan het licht komen.

Een pijnlijk voorbeeld staat in het rapport ‘Europese Defensiesamenwerking; soevereiniteit en handelingsvermogen’, dat de Adviesraad Internationale Vraagstukken (AIV) begin dit jaar uitbracht.² Hoewel het rapport beklemtoont dat ‘de noodzaak tot Europese defensiesamenwerking sterker is dan ooit’,³ laat het ook zien hoe het soms mis kan gaan. In 2001 spraken Nederland en Frankrijk af om te gaan samenwerken bij de ontwikkeling van een onbemand verkenningsvliegtuigje, een zogeheten MALE UAV (*Medium-Altitude Long-Endurance Unmanned Aerial Vehicle*). Ook waren er afspraken gemaakt voor gezamenlijke training, onderhoud en logistiek, en werd er gesproken ‘over een eventuele gezamenlijke inzet bij crisisbeheersingsoperaties’.⁴ Het leek een logische stap om bij zo’n belangrijke nieuwe technologie te gaan samenwerken met een groot land als Frankrijk, waarmee Den Haag tóch al politieke toenadering zocht. Maar wisten we waar we aan begonnen? Blijkbaar niet. In 2006 (na vijf jaar!) werd junior partner Nederland overvallen door het nieuws dat de Fransen bij nader inzien toch maar hadden gekozen voor een andere weg: ontwikkeling van een vergelijkbare *drone*, de Euro MALE, door het grote Europese luchtvaart- en defensieconcern EADS, waarvan Parijs grootaandeelhouder is. De Nederlandse luchtmacht, constateert de AIV droogjes, had ‘weinig ervaring om te gaan met de sterke verwevenheid van belangen tussen het Franse ministerie van Defensie en de Franse defensie-industrie’. Een harde les uit de praktijk.

Ook samenwerking bij multinationale militaire missies kan onverwachte, praktische moeilijkheden opleveren. In *Atlantisch Perspectief* waarschuwde Anne Tjepkema dit voorjaar tegen een al te rooskleurige kijk op de mogelijkheden van Europese defensiesamenwerking.⁵ Hij verweet de AIV bijvoorbeeld te lovend te zijn over de samenwerking van Duitse en Nederlandse landmachtseenheden in het Eerste Duits-Nederlandse Legerkorps, dat is omgevormd tot een multinationaal, snel inzetbaar hoofdkwartier en twee keer op ad hoc basis is ingezet in de Afgaanse hoofdstad Kabul en nu in Kunduz. Tegenover de positieve waardering door de AIV

2 Adviesraad Internationale Vraagstukken, *Europese Defensiesamenwerking. Soevereiniteit en handelingsvermogen*, No. 78, januari 2012. Zie: http://www.eerstekamer.nl/id/viziecon1ytj/document_extern/aivadvijs78_januari2012/f=/vizieey98sv0.pdf

3 Idem, 47.

4 Idem, 20.

5 Anne Tjepkema: ‘Samenwerken kost geld. AIV-rapport Europese defensiesamenwerking nader beschouwd’ in: *Atlantisch Perspectief* 2012, No. 3, 8-12.

De noodzaak van internationale militaire samenwerking is evident, maar moet telkens weer worden uitgelegd

stelde hij: 'Mijn eigen ervaringen in de ISAF-staf in Kabul (2003) zijn heel wat minder gunstig. Toen althans heersten in de staf wezenlijke fricties, veroorzaakt door verschillen in bureaucratische cultuur en uiteenlopende politieke directieven'.

Internationale samenwerking kan dus in de dagelijkse uitvoering op de werkvloer wrijving veroorzaken die bij landgenoten onderling gemakkelijker vermeden kan worden. Het zijn slechts twee betrekkelijk willekeurige voorbeelden. Maar ze geven aan dat militaire samenwerking die van bovenaf wordt opgelegd, ook als daar hele aannemelijke redenen voor zijn, kan stranden of met onverwachte moeilijkheden geconfronteerd worden in de praktische uitvoering. Hoe breder en ambitieuzer de opzet, hoe groter dat gevaar.

Culturele verschillen

Van meer filosofische aard zijn de problemen die voortkomen uit de culturele verschillen tussen landen. Dat kan spelen op alle niveaus, van het slagveld tot de hierboven aangehaalde

bureaucratische wrijvingen op het ISAF-hoofdkwartier, van de politiek tot de defensie-industrie. Europa, wordt vaak gezegd, heeft een andere strategische cultuur dan de Verenigde Staten. Soms wordt zelfs het volledig ontbreken van Europees strategisch denken gesuggereerd. Judy Dempsey schreef onlangs in de *International Herald Tribune* dat Europa een strategische cultuur nodig heeft 'die de hele Europese Unie en de Europese NAVO-landen omvat'.⁶ Dat zou misschien mooi zijn, maar het is amper voorstelbaar. Of er zoiets bestaat als een Europese cultuur *tout court* is al twijfelachtig, laat staan een Europa-brede strategische cultuur. Duitsland en het Verenigd Koninkrijk zullen nog heel wat naar elkaar moeten toe groeien voor ze qua militaire cultuur op één lijn zitten, om nog maar te zwijgen van landen als Turkije en Ierland, Oostenrijk en Polen, Griekenland en Nederland. Het maakt immers nogal wat uit of een land lid is van de NAVO of niet, of het een lange militaire traditie koestert dan wel juist afstand wil bewaren tot zijn

6 'Little Action on Common E.U. Defense', *The New York Times*, 16 april 2012.

FOTO: AVDD, G. VAN ES

Op de Balkan en in Afghanistan hebben de Europeanen de afgelopen jaren laten zien dat ze defensie wel degelijk serieus kunnen nemen

krijgsverleden, of de krijgsmacht een dominante factor is in de samenleving, of pacifisme of neutraliteit in hoog aanzien staan, of Rusland als een actuele bedreiging wordt gezien of niet. In het voorgaand rijtje landen komt het allemaal voor.

In het hierboven aangehaalde artikel citeert Dempsey Nick Witney, analist van de European Council on Foreign Relations. 'Op de een of andere manier', zegt Witney, 'nemen de Europeanen defensie collectief niet serieus.' Is het zó erg? Dat is nogal een ernstig verwijt. Maar

Maar het simplistische idee dat Amerikanen 'van Mars' en Europeanen 'van Venus' komen – in 2003 gepopulariseerd door Robert Kagan⁷ – leidt een hardnekkig bestaan. En dat komt waarschijnlijk omdat het appelleert aan iets dat veel Amerikanen en Europeanen wel herkennen: dat over het gebruik van militair geweld aan weerszijden van de oceaan grosso modo nogal verschillend wordt gedacht. Dat wil niet zeggen dat de Amerikanen altijd onmiddellijk naar *hard power* grijpen, en de Europeanen naar *soft power*. Het betekent al helemaal niet dat de Europeanen eigenlijk pacifisten zijn – al was het maar omdat 'de Europeanen' niet bestaan. Tussen Europeanen onderling, tussen Europese landen onderling, wordt zoals hierboven al aangestipt heel verschillend gedacht over allerlei zaken, en zeker ook over militaire aangelegenheden.

Als minister van Defensie heeft Robert Gates zich meer dan eens in klare taal over dit soort kwesties uitgelaten. Soms bleef het bij een aansporing aan de Europese NAVO-landen om meer geld aan defensie te besteden, zoals een lange rij voorgangers in het Pentagon dat ook al had gedaan. Maar soms waarschuwde Gates voor een fundamenteel probleem, een groeiende culturele kloof tussen Amerika en het Avondland, die de militair-politieke samenwerking binnen de NAVO wel eens zou kunnen opbreken. Zo luidde hij in 2010 in een rede voor de National Defense University in Washington de noodklok over wat hij ziet als de groeiende

Het is amper voorstelbaar dat er ooit één Europese strategische cultuur zal zijn

het is moeilijk vol te houden. Op de Balkan en in Afghanistan bijvoorbeeld hebben de Europeanen de afgelopen jaren laten zien dat ze defensie wel degelijk serieus kunnen nemen. Anders zouden ze niet jarenlang aan dit soort missies kunnen deelnemen en accepteren dat er militairen bij sneuvelen en gewond raken. Anders zouden ze niet, ondanks alle bezuinigingen, nog altijd jaarlijks in totaal zo'n 200 miljard euro aan defensie spenderen.

⁷ Robert Kagan, *Of Paradise and Power. America and Europe in the New World Order* (New York, Alfred A. Knopf, 2003).

onverschilligheid van Europeanen tegenover hun eigen defensie. 'De demilitarisering van Europa, waar aanzienlijke delen van het grote publiek en de politieke klasse afkerig zijn van militair ingrijpen en de risico's die daaraan verbonden zijn, was een zegen in de twintigste eeuw', aldus Gates. 'Maar in de eenentwintigste eeuw is het een belemmering om werkelijke veiligheid en duurzame vrede te bereiken.' Volgens de minister is een keerpunt bereikt: 'Een groot deel van het continent is nu doorgeslagen naar de andere kant'.⁸

beginnen sommige bondgenoten door hun munitie heen te raken, zodat het opnieuw aan de VS is om bij te springen.' Hij waarschuwde de Europeanen dat het Atlantisch Bondgenootschap 'een sombere en zelfs deerniswekkende toekomst' te wachten staat als hun instelling niet verandert. De NAVO zou dreigen te vervallen tot 'collectieve militaire irrelevantie'.

De frustratie van de Amerikanen mag begrijpelijk zijn, zeker tegen de achtergrond van de onevenredig grote bijdrage die zij aan de NAVO

FOTO EU

Hartelijke relaties, maar ook frustraties: Robert Gates (r.) heeft regelmatig aangedrongen op verhoging van de Europese defensieuitgaven

Een jaar later, kort voor zijn aftreden als minister, kwam Gates er in een andere toespraak, in Brussel, nog eens op terug.⁹ *Operation Unified Protector*, de NAVO-interventie in Libië, was in volle gang en Gates beklagde zich erover dat de militaire tekortkomingen van de Europese bondgenoten in deze betrekkelijk overzichtelijke oorlog pijnlijk duidelijk aan het licht kwamen. 'Het machtigste militaire bondgenootschap in de geschiedenis', zei hij smalend, 'is nog maar elf weken bezig met een operatie tegen een slecht bewapend regime, en nu al

leveren, maar ze is tegelijk overdreven. Het valt niet te ontkennen dat in Europa inderdaad 'aanzienlijke delen van het grote publiek en de politieke klasse afkerig zijn van militair ingrijpen en de risico's die daaraan verbonden zijn', zoals Gates zegt. Maar het is moeilijk vol te houden dat daardoor ook sprake is van een

8 Zie www.defense.gov: NATO Strategic Concept Seminar, *Remarks as delivered by Secretary of Defense Robert M. Gates*, National Defense University, Washington D.C., 23 februari 2010.

9 *The Security and Defense Agenda (Future of NATO)*, 10 juni 2011, Brussel.

demilitarisering van grote delen van Europa. De bloedige geschiedenis van de twintigste eeuw heeft zeker een stempel gedrukt op de militaire cultuur in veel Europese landen en waarschijnlijk ook gezorgd voor een grotere terughoudendheid om militair geweld te gebruiken dan in de Verenigde Staten. Je zou kunnen spreken van een gereserveerdere strategische cultuur. Maar in Afghanistan is niet alleen gebleken dat de strijdkrachten van enkele Europese landen zeer goed konden meekomen, maar ook dat de publieke opinie thuis in Europa zeker niet meteen van slag raakte, zoals was voorspeld, toen bleek dat er soms eigen militairen sneuvelen.

Militair-strategische inzichten

Een groot bondgenootschap als de NAVO, waarin landen met sterk uiteenlopende belangen en geopolitieke achtergronden samen instaan voor elkaars veiligheid, is niet denkbaar zonder cultuurverschillen, ook op militair gebied. Daarbij komt dat ook de manier waarop bedreigingen worden ingeschat uiteenlopen, evenals de ideeën over hoe die het best in toom gehouden

kunnen worden. Maar zulke verschillen hoeven niet koste wat kost ongedaan gemaakt te worden. Zolang ze maar wel overbrugd kunnen worden als het erop aankomt. En dat laatste blijkt keer op keer te lukken – vaak met hangen en wurgen, maar uiteindelijk met respect voor elkaars positie en in het besef van de gedeelde belangen die de onenigheid overstijgen.

De afgelopen jaren is de tolerantie voor dergelijke onderlinge verschillen tussen bondgenoten in de praktijk toegenomen. Dat Duitsland, met zijn terughoudende opstelling in militaire zaken, zich in 2011 in de Veiligheidsraad onthield van stemming over de resolutie die ingrijpen in Libië mogelijk maakte, stuitte wel op veel kritiek. Maar het leidde niet tot een breuk in het bondgenootschap. Ook niet toen Duitsland vervolgens weigerde deel te nemen aan Unified Protector. De samenwerking was teruggebracht tot een minimum, maar ze was niet nihil: Berlijn maakte in de Noord-Atlantische Raad, die bij consensus beslist, geen gebruik van de mogelijkheid de NAVO-actie te blokke-

FOTO BUNDESWEHR

De tolerantie voor onderlinge verschillen zorgde er recent nog voor dat er geen breuk binnen de NAVO ontstond

ren. Berlijn stond de consensus niet in de weg. En zo maakte Duitsland alsnog de operatie mogelijk die het in de Veiligheidsraad niet voor zijn rekening had willen nemen. En hoewel de Duitsers geen militair materieel of manschappen leverden, stemden ze er wél in toe om AWACS-toestellen naar Afghanistan te verplaatsen, zodat toestellen van bondgenoten die dáár actief waren vrijgemaakt konden worden om te helpen de Libische operatie te coördineren.

Nationale soevereiniteit

Culturele en filosofische verschillen kunnen dus net als praktische problemen lastig zijn, maar ze hoeven militaire samenwerking tussen landen niet per se in de weg te staan. Als de politieke wil er maar is om van die samenwerking een succes te maken. En dat is een moeilijk punt. Want samenwerking mag noodzakelijk zijn om de bedreigingen van deze tijd aan te kunnen, het betekent onvermijdelijk ook het inleveren van nationale soevereiniteit. En dat ligt gevoelig. ‘Veel Europese landen doen te gemakkelijk een beroep op de nationale soevereiniteit om verdergaande samenwerking af te houden’, schreef minister van Defensie Hillen in februari op de opiniepagina van *NRC Handelsblad*.¹⁰ In plaats daarvan zouden we ‘praktisch en weloverwogen’ moeten omgaan met vraagstukken die onze soevereiniteit raken. Want meer defensiesamenwerking, aldus Hillen, ‘bevordert onze militaire effectiviteit, en daarmee staan we sterker om voor onszelf – onze waarden en onze belangen – op te komen als het nodig is’. Kortom: niet meteen in een kramp schieten als we iets van onze soevereiniteit kwijtraken, het is in ons eigen belang. Er zijn al genoeg bestaande voorbeelden van succesvolle samenwerking (het Europees luchttransportcommando, de Belgisch-Nederlandse marinesamenwerking) die laten zien ‘dat het mogelijk is om, ondanks integratie op ondersteunende gebieden, toch zelfstandig te blijven besluiten over de operationele inzet van de Nederlandse eenheden. Dat is immers een wezenlijke nationale verantwoordelijkheid’.

Dat klinkt allemaal redelijk en geruststellend. Maar het is net iets té praktisch, want Hillen

gaat eraan voorbij dat samenwerking op defensiegebied per definitie beladen is. En dat is terecht. Het gaat om vrede en veiligheid, bescherming van de bevolking, leven en dood – en dan zet je, ook als het slechts gaat om ‘integratie op ondersteunende gebieden’, een principiële stap naar een gedeelde verantwoordelijkheid, en dus wég van de nationaal-politieke verantwoordelijkheid. Daar is alles voor te zeggen, daarin heeft Hillen groot gelijk – maar het is niet iets om luchtig over te doen. ‘Het blijven ‘onze jongens’’, schrijft de minister in *NRC Handelsblad*. Dat is waar, maar het lot van onze jongens leggen we door verdergaande

Door verdergaande samenwerking leggen we
het lot van ‘onze jongens’ wel mede
in handen van andere nationaliteiten

samenwerking wel mede in handen van andere nationaliteiten. Dat is niet erg, en het is ook niets nieuws, maar het is wél goed om er bij iedere verdere stap open kaart over te spelen. Want het is belangrijk dat de kiezer beseft wat er gebeurt.

‘Nieuwe soevereiniteit’

‘Nationale autonomie aan de ene kant en het vermogen om handelend op te treden aan de andere kant, staan tegenwoordig met elkaar op gespannen voet’, stelt het AIV-rapport terecht. ‘Door koste wat kost te willen vasthouden aan – inmiddels fictieve – autonome beschikkingsmacht, riskeert de nationale staat het verlies van invloed, effectiviteit en uiteindelijk ook medebeslissingsrecht in internationale verbanden.’ Dat is de kern, ook al is het niet meteen een formulering waarmee je de verkiezingen kunt ingaan. Je kunt ook zeggen: ‘Samen staan we sterk, op eigen houtje komen we nergens meer’. Die boodschap is niet alleen goed uit te leggen, het is – ook buiten defensiegebied – een cruciaal inzicht om onze positie in Europa en de wereld te begrijpen. Al te vaak wordt, ook

¹⁰ Hans Hillen, ‘In de NAVO moet Europa minder op VS leunen. Nationale soevereiniteit staat militaire samenwerking niet in de weg’, in: *NRC Handelsblad*, 3 februari 2012.

FOTO ANDD, D. DE VAL

De Belgisch-Nederlandse marinesamenwerking toont aan dat landen altijd zelfstandig over operationele inzet kunnen blijven beslissen

in debatten over de Europese Unie, geprobeerd kiezers gerust te stellen met de bewering dat de nationale soevereiniteit heus niet in gevaar komt. Maar kiezers zijn niet gek en velen voe-

len nattigheid, met reden. Beter zou het zijn met zoveel woorden te erkennen dat het traditionele begrip van soevereiniteit, waarbij een nationale staat zelfstandig kan handelen in het internationale systeem, niet meer functioneert en hoogstens kan leiden tot fataal isolement. Staten zijn op zoveel terreinen aangewezen op elkaar en op allerlei instellingen, bedrijven en internationale organisaties, dat het beter is te spreken van een 'nieuwe soevereiniteit'. Het AIV-rapport haalt in dat verband Anne-Marie Slaughter aan, die schrijft dat de 'nieuwe soevereiniteit' 'wordt bepaald door de capaciteit van een staat om effectief samen te werken in internationale fora en met gezag te participeren in internationale netwerken'.¹¹ Dat geldt in de economie, in de politiek en zeker ook op defensiegebied. Deze 'nieuwe soevereiniteit', schrijft Slaughter in haar boek *A New World Order*,¹² 'is relational rather than insular', en 'heeft meer betrekking op het vermogen om betrekkingen aan te knopen, dan op het recht weerstand te bieden'.¹³ Het leidt tot een paradoxale situatie. 'De mate waarin een staat als onafhankelijke eenheid in de wereld kan handelen, hangt af van de breedte en diepte van zijn verbanden met andere staten'.¹⁴

Dat betekent dat de nationale staat dus niet oplost in internationale verbanden. Het betekent wel dat samenwerking, ook militaire samenwerking, meer is dan een manier om efficiënter om te gaan met beperkte middelen. Het is ook meer dan een manier om meer slagkracht in de wereld te krijgen en de eigen veiligheid en belangen beter te kunnen beschermen. Dat speelt allemaal wel mee, maar het is niet de hoofdzaak. De hoofdzaak is dat samenwerking een noodzakelijke voorwaarde is om überhaupt nog als individuele staat te kunnen handelen. Het is een kwestie van welbegrepen eigenbelang. De bereidheid afscheid te nemen van de traditionele nationale soevereiniteit, waar we in de wereld anno 2012 hoe dan ook nog maar weinig mee kunnen, is noodzakelijk om inhoud te kunnen geven aan de nieuwe vorm van soevereiniteit. Meer samenwerking is dus nodig, en wie het met die uitleg presenteert spreekt geen overbodige woorden. Wie ernaar handelt, kiest eieren voor zijn geld. ■

11 Adviesraad Internationale Vraagstukken, *Europese Defensiesamenwerking*, 11.

12 Anne-Marie Slaughter, *A New World Order* (Princeton, Princeton University Press, 2004) 268.

13 Origineel in *A New World Order*: 'it describes a capacity to engage rather than a right to resist'.

14 Origineel in *A New World Order*: 'The measure of a state's capacity to act as an independent unit within the international system (...) depends on the breadth and the depth of its links to other states'.